

MUSIC AS HERITAGE: HISTORICAL AND ETHNOGRAPHIC
PERSPECTIVES, RED. BARLEY NORTON, NAOMI MATSUMOTO

London–New York 2019 Routledge (= SOAS Musicology Series)

ISBN-10: 1138228044; ISBN-13: 978-1138228047*

Tematyka niematerialnego dziedzictwa kulturowego (*intangible cultural heritage* lub ICH) jest stosunkowo nowa w etnomuzykologii¹. Niewiele jest jeszcze etnomuzykologicznych publikacji na ten temat². Te, które istnieją, to przede wszystkim wieloautorskie zbiory tekstów, przyjmujące w większości perspektywę badania i prezentacji wybranych przypadków, tzw. *case study*³. Spora liczba takich przypadków pochodzi z Azji Wschodniej: Korei po-

święcona jest monografia Keitha Howarda z 2006 r., a zredagowany przez niego tom z roku 2012 oprócz Korei obejmuje swą tematyką Japonię, Chiny i Taiwan. Koncentracja na dziedzictwie muzycznym Azji Wschodniej nie występuje bez powodu – to właśnie kraje tego regionu (Japonia i Korea) jako pierwsze wprowadziły w życie prawodawstwo mające na celu ochronę i wspieranie niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym sztuk performatywnych. Japonia i Korea Południowa zainicjowały ustawodawstwo dotyczące ICH odpowiednio w 1950 i w 1962 r., znacznie wyprzedzając przedsięwzięcia UNESCO z lat dziewięćdziesiątych XX w. oraz najważniejszą inicjatywę UNESCO – Konwencję o Ochronie Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego z 2003 roku. Inny z wieloautorskich woluminów, pod redakcją Britty Sweers, jest w części poświęcony niematerialnemu dziedzictwu i zawiera kilka przykładów pochodzących z krajów europejskich: Hiszpanii, Szwajcarii, Czech i Polski oraz jeden przypadek z Maroko. Hiszpanii, a konkretnie regionowi Walencji, jest natomiast poświęcony najnowszy, wydany w 2021 r. tom zredagowany przez Blancę de-Miguel-Molina. Tematykę hiszpańskiego dziedzictwa przybliży również monografia Machin-Autenrietha, która pod lupę bierze muzyczno-taneczną kulturę flamenco i jej rolę jako dziedzictwa kulturowego Andaluzji (południowa Hiszpania).

Na tym tle książka *Music as Heritage: Historical and Ethnographic Perspectives*, wydana przez wydawnictwo Routledge

* Online: <https://www.routledge.com/Music-as-Heritage-Historical-and-Ethnographic-Perspectives/Norton-Matsumoto/p/book/9780367588137>
<https://www.amazon.com/Music-Heritage-Historical-Ethnographic-Perspectives/dp/1138228044?>

1 W antropologii, a zwłaszcza w studiach nad dziedzictwem (*heritage studies*) publikacji na temat niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest już całe mnóstwo, zob. np. tom autorstwa Johna Tunbridge'a (*Zmiana warty. Dziedzictwo na przełomie XX i XXI wieku*, Kraków 2018) i zawartą w nim bibliografię.

2 Zobacz następujące prace: Keith Howard, *Preserving Korean Music: Intangible Cultural Properties as Icons of Identity*, Aldershot 2006; *Music as Intangible Cultural Heritage: Policy, Ideology, and Practice in the Preservation of East Asian Traditions*, red. Keith Howard, London 2012 (= SOAS Musicology Series); Matthew Machin-Autenrieth, *Flamenco, Regionalism and Musical Heritage in Southern Spain*, London 2016; *Cultural Mapping and Musical Diversity*, red. Britta Sweers, Sarah Ross, London 2020; *Music as Intangible Cultural Heritage: Economic, Cultural and Social Identity*, red. Blanca de-Miguel-Molina i in., The Hague 2021.

3 Zob.: *Music as Intangible Cultural Heritage*, red. Keith Howard, London 2012; *Cultural Mapping and Musical Diversity*, red. B. Sweers, S.M. Ross; *Music as Intangible Cultural Heritage*, red. B. de-Miguel-Molina.

i zredagowana przez etnomuzykologa Barleya Nortona oraz muzykolog Naomi Matsumoto (oboje z Goldsmiths, University of London), przedstawia się dość interesująco. Jest ona połączeniem etnomuzykologicznych i muzykologicznych perspektyw badawczych: na trzynaścioro autorów trzech reprezentuje historyczną muzykologię, jedna osoba jest kompozytorką i muzykolożką, pozostali autorzy są etnomuzykologami. Autorzy związani są głównie z brytyjskimi i japońskimi instytucjami, a sama książka powstała na bazie sympozjum, które odbyło się w Londynie w 2014 roku. Książka ta – podobnie jak wcześniejsze prace Howarda – skupia się na krajach Azji Wschodniej (Korea Południowa, Japonia, Chiny), poszerza jednak geograficzny zasięg prezentowanych badań, przedstawiając również przypadki z Gruzji, Indii Południowych oraz – co jest ewenementem w dotychczasowej literaturze – trzy przykłady klasycznej tradycji europejskiej: wczesnej opery i wczesnego romantycznego koncertu fortepianowego oraz muzyki awangardowej (współczesnej). W rozdziałach poświęconych wątkowi audiowizualnemu pojawiają się dodatkowe przykłady z Wietnamu, Kambodży i Filipin.

Zgodnie z opisem wydawcy, książka pokazuje przemiany, które nastąpiły pod wpływem rozmaitych międzynarodowych i narodowych programów ochrony ICH, wykorzystując do tego nowatorskie perspektywy etnograficzne i historyczne oraz rozwijając interdyscyplinarne metody porównawcze. Oprócz zagadnień związanych z polityką UNESCO dotyczącą ICH, książka porusza także te związane z muzycznymi aktywnościami spoza sfery bezpośrednich oddziaływań UNESCO, starając się znaleźć odpowiedzi na pytania o przyczyny wyboru określonych „elementów kultury” na międzynarodową i narodowe listy ICH. Autorzy poddają ewaluacji „politykę kulturalną, etykę i audiowizualne przedstawienia dziedzictwa muzycznego; sposoby i konsekwencje przenikania muzyki przez granice naro-

dowe; ponadczasowe kwestie odradzania się (*revival*), zmiany i innowacji”⁴.

Tom został podzielony bardzo symetrycznie na trzy części, po cztery rozdziały w każdej z nich. Część pierwsza – „Representing Music Heritage” (s. 19–102) – dotyczy reprezentowania (przedstawiania) dziedzictwa muzycznego, etniczności praktyk ochrony i powodów, dla których jedne gatunki są promowane, a inne marginalizowane; część druga – „Safeguarding Music Heritage” (s. 103–190) – skupia się na aspekcie ochrony dziedzictwa muzycznego oraz wpływu ustawodawstwa ICH na muzyków i praktyki muzyczne; trzecia część – „Repositioning Music Heritage” (s. 191–277) – omawia zagadnienia związane z repozycją dziedzictwa i zmianami następującymi pod wpływem polityki ICH, turystyki i czynników transnarodowych. Wstęp napisany przez Nortona i Matsumoto (s. 1–18), omawiający historyczne i etnograficzne perspektywy badań nad muzycznym dziedzictwem, oraz posłowie autorstwa Keitha Howarda (s. 278–284), umiejscawiające fenomen dziedzictwa w obszernym kontekście polityczno-społecznym i ekonomicznym, spinają tom mocną klamrą.

Zarówno wstęp, jak i rozdział pierwszy prezentują ogólne zagadnienia teoretyczne związane z dziedzictwem muzycznym. Po wstępnym przeglądzie metod badawczych następuje krytyczna prezentacja koncepcji muzycznego dziedzictwa jako pojęcia kulturowego i globalnego (Pryer), szczególnie w odniesieniu do legislacyjnych działań UNESCO, z uwzględnieniem perspektyw antropologicznych i prawnych.

Muzyka klasyczna

Niecodziennym zabiegiem omawianego tomu jest uwzględnienie europejskiej/za-

4 Zob. Routledge, <https://www.routledge.com/Music-as-Heritage-Historical-and-Ethnographic-Perspectives/Norton-Matsumoto/p/book/9780367588137>, dostęp 3 I 2022.

chodniej muzyki klasycznej (*Western classical music*) i pokazanie określonych jej rodzajów jako gatunków zagrożonych⁵. Rozdział drugi, „*L'opera dei pupi, torneo, and Early Opera: Shared Traditions and Intangible Experiences*” autorstwa Matsumoto (s. 42–60) porównuje sycylijski teatr marionetek *l'opera dei pupi* (uznany przez UNESCO w 2001 r. za „arcydzieło ustnego i niematerialnego dziedzictwa ludzkości”, a w 2008 r. wpisany na Reprezentatywną Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości) z wczesną operą. Autorka wykazuje istnienie licznych pokrewieństw między tymi dwoma gatunkami, jak chociażby podobieństwo wykorzystywanych historii i ich źródeł oraz obecność „wielu aspektów powiązanych bezpośrednio z poszczególnymi społecznościami, tradycjami i otaczającą kulturą” (s. 43). Matsumoto łączy etnomuzykologiczne i muzykologiczne spojrzenia na dziedzictwo; zadaje ważne pytania dotyczące zasadności zachowywania gatunków kultury uważanych za elitarne i wspierania kultur muzycznych, które z natury ulegają ciągłym przemianom (s. 43).

Z kolei w rozdziale ósmym drugiej części tomu Stewart-MacDonald w artykule „*The Early-Romantic Piano Concerto and the Lost Cultural Heritage of Improvisation*” (s. 168–190) analizuje wczesnoromantyczny koncert fortepianowy w kontekście utraconego dziedzictwa (wokalne i instrumentalne) improwizacji. Sugeruje on, że to właśnie improwizacja mogłaby znacznie ożywić współczesne koncertowe prezentacje. Trzecim artykułem z zakresu muzyki klasycznej jest „*Heritage within the Avant-Garde? Traditional and Contemporary Music*

5 Zarówno Reprezentatywna Lista Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości, jak i Lista Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Wymagającego Pilnej Ochrony zakładają, że określone, szczególnie ważne elementy kultury wymagają ochrony i odpowiedniej kultywacji, aby ustrzec je przed wygięciem.

in Post-War Japan” Riki Narimoto (s. 258–277). Autorka dyskutuje w nim nad związkami i wzajemnym oddziaływaniem dziedzictwa muzycznego (rozumianego tu jako muzyka tradycyjna – *gagaku*) oraz awangardy i muzyki współczesnej w Japonii. Zauważa, że „dziedzictwo nie musi być koniecznie definiowane wyłącznie w relacji do tego co «tradycyjne» i «lokalne»”, a jego rozumienie powinno zachować odpowiednią przestrzeń dla „jego zmodernizowanej i/lub zwsternizowanej transformacji” (s. 276). Wszystkie trzy artykuły nie tylko poszerzają samo rozumienie dziedzictwa, lecz także zwracają uwagę na wielorakie relacje pomiędzy różnymi rodzajami muzyki, zazwyczaj traktowanymi jako osobne kategorie i odrębne obszary refleksji naukowej.

Media audiowizualne

Dwa rozdziały pierwszej części (3–4) poświęcone są roli mediów audiowizualnych w reprezentowaniu muzycznego dziedzictwa (Yoshitaka, Norton). Podobnie jak rozszerzenie tematyki dziedzictwa o muzykę klasyczną, również uwzględnienie aspektu audiowizualnego w dyskusji nad dziedzictwem jest zabiegiem nowatorskim. Yoshitaka prezentuje przykłady Kambodży (zagrożony rodzaj teatru cieni) oraz południowych Filipin (muzyka *kulintang* z Mindanao), opisując rolę mediów audiowizualnych w przekazie tradycji, zwłaszcza technik wykonawczych, a także w edukowaniu widzów. Ważnymi elementami są tu: traktowanie filmu nie jako produktu, ale jako procesu opartego na dialogu i współpracy – począwszy od etapu badań i filmowania po edycję i postprodukcję; zaangażowanie lokalnej społeczności na każdym etapie tworzenia filmu; współpraca z lokalnymi naukowcami; tworzenie różnych wersji językowych (w tym w lokalnych językach); organizacja pokazów dla lokalnych społeczności. Z kolei Norton na przykładzie wietnamskich pieśni ludowych analizuje rolę dokumentacji audiowizualnej w procesie

przygotowywania wpisu na listę UNESCO, kładąc nacisk na analizę polityki kulturalnej z nią związanej. Od 2015 r. materiał wideo jest obowiązkowy w procesie aplikacji i ewaluacji elementów kulturowych претенdujących do Reprezentatywnej Listy ICH, co wskazuje na rosnącą rolę dokumentacji audiowizualnej.

Case studies

Klasykne *case studies* (studia przypadków) zaprezentowane są głównie w drugiej części tomu; są to przykłady z Azji Wschodniej. Ich zaletą jest staranna analiza badawcza, oparta na wieloletnim zaangażowaniu autorów w pracę naukową w danych rejonach, klarowne przedstawienie poruszanych problemów oraz wnikliwa refleksja nad opisywanymi problemami i procesami. I tak mamy tu casus czterech koreańskich rytuałów szamańskich (Simon Mills, „Life Beyond Ritual? Preserving the Shamanic Performance Arts in South Korea Today”, s. 105–128), chińskiej opery Kunqu (Min Yen Ong, „Safeguarding Kunqu in the People’s Republic of China”, s. 129–143) oraz siedmiu japońskich pieśni ludowych (*min’yō*), z których jedne trafiły na narodowe listy ICH, inne zaś na listy o mniejszym zasięgu – regionalne lub powiatowe (David W. Hughes, „Safeguarding the Heart’s Home Town: Japanese Folk Song as Intangible Cultural Heritage”, s. 144–167). Przykładem politycznego wymiaru ustawodawstwa ICH oraz poniekąd negatywnego jego oddziaływania jest przypadek opery Kunqu – autor pokazuje, że amatorzy wykonawcy są wykluczani przez państwo z oficjalnych strategii ochrony tego gatunku na rzecz profesjonalnych grup, pomimo że amatorzy zarówno „odgrywają ważną rolę w przekazie Kunqu [jak] i stanowią równoważną siłę w ochronie Kunqu” (s. 129).

Prezentacja *case studies* jest kontynuowana w części trzeciej. Na przykładzie Gruzji Caroline Bithell („Folklore, the City and a World in Transition: Intangible Cultural Heritage in Georgia (Caucasus)”, s. 193–215)

pokazuje związki dziedzictwa polifonicznych pieśni ludowych z dominującymi koncepcjami folkloru i autentyczności, z praktykami *revival*, *post-revival* i kulturą miejską oraz z transnarodowymi przepływami kultury, prezentując mozaikę odgórnych i oddolnych inicjatyw. Hwee-San Tan („Safeguarding Intangible Cultural Heritage in China: Policies and National Perspectives”, s. 216–237) omawia zagadnienia związane z legislacją ICH na różnych szczeblach administracji państwowej na przykładzie prób wdrażania ustawodawstwa ICH (inventaryzacji i digitalizacji) przez lokalnych urzędników w południowo-wschodnich Chinach. Natomiast Lara Pearson („Cultural Heritage Sustainability and Innovation in South Indian Art Music”, s. 238–257) analizuje relacje ICH z koncepcjami zrównoważonego rozwoju i innowacji w muzyce Indii Południowych (Karnatak), posługując się przykładem dwóch klasycznych instrumentów popadających w zapomnienie: lutni *vina* i oboju *nagasvaram*.

Keith Howard zauważa, że „ochrona niematerialnego dziedzictwa przyjmuje różne formy w różnych miejscach”⁶. Dlatego też wszelkie starania w celu poszerzenia obszaru badań nad ICH – zarówno w sensie geograficznym, jak i w zakresie perspektyw badawczych – przyczyniają się do wzbogacenia wiedzy na temat globalnego wpływu międzynarodowego i narodowego ustawodawstwa ICH na lokalne praktyki muzyczne. Książka Nortona i Matsumoto ten obszar badawczy zdecydowanie poszerza, mimo że trzon jej rozważań stanowi nadal Azja Wschodnia. Biorąc pod uwagę, że „perspektywy odgórne (*top-down approaches*) zdominowały dyskurs niematerialnego dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza w Azji Wschodniej”⁷, należy także podkreślić, że zaletą książki Nortona i Matsumoto

6 K. Howard, *Music as Intangible Cultural Heritage*, s. 7.

7 *Ibid.*, s. 6.

są nowe ujęcia tematu dziedzictwa, poddające analizie zagadnienia dotyczące muzycznej kreatywności, improwizacji oraz praktyki wykonawczej jako integralnych aspektów dziedzictwa.

Autorzy analizują poszczególne zagadnienia z uwzględnieniem perspektyw lokalnych – zarówno artystów, jak i urzędników; poddają dyskusji powszechne rozumienia tradycji i autentyczności, wskazując na napięcia pomiędzy koncepcjami ochrony oraz adaptacji czy ewolucji; postulują elastyczne strategie z uwzględnieniem partycypacji szerokiego kręgu lokalnych społeczności, edukacji szkolnej i udziału nauki stosowanej (*applied research* lub *applied ethnomusicology*); podkreślają konieczność zachowania „integralności środowiska i bioróżnorodności” (s. 279); rozpatrują nowe (związane

z ICH) kreacje i fuzje muzyczne jako „kontynuację i przekształcenie raczej niż odejście i wykroczenie” przeciwko tradycji (s. 212); wskazują na transnarodowy oraz globalny charakter wielu gatunków niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wielość ujęć zaprezentowanych w książce pozwala przypuszczać, że studia pod redakcją Nortona i Matsumoto na pewno zaciekawia nie tylko etnomuzykologów i muzykologów, lecz także antropologów i przedstawicieli studiów azjatyckich. Książka jest opatrzona licznymi czarno-białymi fotografiami, tabelami i przykładami muzycznymi; zawiera również linki do przykładów audiowizualnych w Internecie.

Marzanna Popławska
Uniwersytet Warszawski

GRZEGORZ JOACHIMIĄK, LUTNIA W KLASZTORZE. FENOMEN DWORSKIEGO INSTRUMENTU W KULTURZE ŚLĄSKA XVII I XVIII WIEKU

Wrocław 2020 Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego

(= Acta Universitatis Wratislaviensis 4025), ss. 349. ISBN 978-83-229-3750-1

Muzyczny las rzeczy. Ponad dwa tysiące utworów (jeśli odjąć te powtórzone i przyjąć inny sposób liczenia kompozycji cyklicznych – nadal pozostaje ich ponad tysiąc trzysta), mnóstwo wątków, postaci (kompozytorów, kopistów, wykonawców). Przenikające się wzajemnie elementy muzyki świeckiej i religijnej, kontekstu dworskiego i klasztornego. A odkąd zespół źródeł – piętnaście ksiąg – zmienił status z materiału wykonawczego na zabytek, doszły do tego jeszcze przemieszczenia, rozproszenia, zagubienia i poszukiwania.

Tak właśnie, w największym uproszczeniu, wygląda historia krzeszowskich tabulatur lutniowych, niezwykle ciekawego i bogatego świadectwa kultury muzycznej osiemnastowiecznego Śląska. Wydana

w 2020 r. książka Grzegorza Joachimiaka *Lutnia w klasztorze. Fenomen dworskiego instrumentu w kulturze Śląska XVII i XVIII wieku* jest pierwszą opublikowaną monografią krzeszowskich tabulatur (i zarazem skróconą znacznie wersją pracy doktorskiej autora, dotyczącej tego samego materiału¹). Podjęta próba przebadania tego obszernego zasobu pod względem źródłowym, a także nakreślenia najważniejszych zagadnień związanych z samym materiałem muzycznym i jego kontekstem

¹ Grzegorz Joachimiak, *Rękopiśmienne tabulatury lutniowe z I połowy XVIII wieku ze zbiorów cystersów z Krzeszowa. Repertuar – praktyka wykonawcza – mecenat artystyczny*, Uniwersytet Wrocławski 2016 (dysertacja doktorska).